

Юлія Володимирівна Кузьменко,

викладач кафедри психолого-педагогічної освіти та інновацій Вінницького обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників

ПРО РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ЗАГРОЗ НЕБЕЗПЕЧНИХ ПРИРОДНИХ ЯВИЩ НА АДАПТАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОСОБИСТОСТІ

У статті наведено результати емпіричного дослідження впливу кліматогеофізичних стрес-чинників природного середовища на адаптаційний потенціал особистості студента. За допомогою диференційно-психологічного аналізу визначено індивідуально-психологічні особливості особистості мешканців небезпечних у кліматогеографічному або геофізичному відношенні регіонів України, що актуалізують їхні психологічні ресурси і механізми адаптації, а також гендерні відмінності у способах сприйняття та інтерпретації загроз небезпечних природних явищ, стратегії і ресурси адаптації представників різної статі до життєдіяльності в умовах цих загроз.

Ключові слова: *природне середовище, адаптаційний потенціал, особистість студента, механізми адаптації, психологічні ресурси.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. У межах психології взагалі та психології діяльності в особливих умовах зокрема за останні роки опрацьовано велику кількість емпіричного матеріалу щодо функціонування психіки в умовах аварій і катастроф техногенного походження. Між тим, незважаючи на те, що існуючі дослідження присвячено, в основному, негативним психологічним та психопатологічним наслідкам стихійного лиха, що диктується необхідністю надання екстреної психологічної і психіатричної допомоги населенню постраждалих регіонів, а також специфікою професійної діяльності персоналу та його надійності в екстремальних ситуаціях природного характеру, життєдіяльність людини в умовах підвищеної небезпеки природних катастроф, її психологічна “ціна” ще не були предметом спеціального дослідження українських психологів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Єдність і взаємовплив людини та природи підкреслювались багатьма відомими мислителями і дослідниками у самих різних галузях науки. В. Вернадський зазначав, що людина та людство нерозривно пов'язані з біосферою, є невіддільними від неї [1]. Величезну роль біосфери в процесі етногенезу підкреслював Л. Гумільов [2]. На думку Б. Ананьєва, проблема ноосфери є найбільш важливою галуззю природознавства і пізнання людини у цілому [3]. Усе зростаюча у зв'язку з екологічною кризою кількість стихійних лих та аномальних природних явищ імперативно диктує необхідність більш детального аналізу їхнього впливу на людину з метою підвищення її стійкості до впливу психотравмуючих чинників природного характеру.

Метою статті є викладення результатів емпіричного дослідження впливу реальних чи потенційних загроз з боку небезпечних природних явищ на адаптаційні ресурси особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Досвід попередньої травматизації в результаті впливу екстремальних чинників природного середовища оцінювався подвійно – через оцінку “сумарної сімейної спадщини” (досвіду подолання: особистий досвід, досвід близьких, сімейна історія) та особистого досвіду переживання небезпечних природних явищ. Сумарний особистий і сімейний досвід в обстежуваній експериментальній групі (далі – ЕГ) є значно вищим та різноманітнішим, ніж у контрольній (далі – КГ). Це свідчить про більшу схильність до впливу екстремальних природних явищ. Розбіжності між групами за всіма показниками анкети для оцінки особливостей суб'єктивного сприйняття і прогнозування загроз з боку небезпечних природних явищ, їхнього осмислення, сприйняття власної готовності до соволодіння із цими загрозами, а також досвіду переживання самих небезпечних природних явищ виявилися достовірними за t-критерієм Стюдента, за винятком пунктів, які відображають суб'єктивне осмислення небезпечних природних явищ.

Виявлено виражену суб'єктивну переоцінку ймовірності стихійних лих узагалі та відчутного землетрусу, зокрема, стосовно об'єктивних наукових прогнозів. Це доводить, що студенти сприймають навколишнє природне середовище як більш загрозливе для їхньої особистої безпеки, ніж це має місце у дійсності. В обстежуваних ЕГ показники анкети є вищими. Це стосується сімейного досвіду переживання екстремальних ситуацій, особистого досвіду переживання небезпечних природних явищ, прогнозу землетрусів і стихійних лих, загрози особистій безпеці. У студентів ЕГ також вищою є оцінка своїх знань щодо поведінки у життєнебезпечних ситуаціях, готовності до подолання наслідків стихії. Упевненість у тому, що негативних наслідків можна уникнути при вживанні адекватних заходів безпеки як самими людьми, так і відповідальними службами, у розглянутих групах не розрізняється, як й особливості суб'єктивної інтерпретації самих природних загроз. Найпоширенішою в обох групах є інтерпретація природних загроз як “того, що потрібно пережити з найменшими втратами”, менш часто зустрічається інтерпретація їх як “особистого виклику” і “можливості перевірити, хто є хто”, найменш характерним для студентів є осмислення удару стихії як “покарання зверху”. Однак, на питання про те, чи змінили б вони місце проживання на більш безпечне, студенти ЕГ давали негативну відповідь значно частіше, ніж студенти КГ. Прагнення уникнути впливу небезпечних природних явищ шляхом відходу із ситуації (від'їзду) пов'язано лише з посиленням рис песимістичності в юнаків та рис тривожності й індивідуалістичності у дівчат. Це прагнення зменшується при підвищенні усвідомленості життя і відчуття його підконтрольності. У юнаків суб'єктивна готовність до подолання наслідків удару стихії на особистісному рівні підкріплюється впевненістю у підконтрольності подій власного життя та знаннями про правила поведінки у життєнебезпечних ситуаціях. У дівчат знання про правила поведінки і досліджувані особливості особистості не мають зв'язку із суб'єктивною готовністю до їхнього подолання.

Тривалість мешкання у регіоні, для якого характерні регулярні впливи стихії, прямо не позначається на юнаках, принаймні, взаємозв'язку з розглянутими особливостями особистості виявлено не було. Навпаки, у дівчат хронічний стрес, викликаний природними загрозами того регіону, у якому вони мешкають, викликає зниження показника суб'єктивного контролю над життям та інтернальність у професійній сфері. Тривалість мешкання в умовах загроз з боку небезпечних природних явищ у дівчат підвищує рівень тривоги, а також позначається на посиленні рис лабільності й індивідуалістичності.

При порівняльному аналізі виявлено достовірні розбіжності за *t*-критерієм Стюдента між виразністю загального показника усвідомленості життя, а також усвідомленістю процесу і результату життя в юнаків ЕГ і КГ. Складні умови кліматогеофізичного середовища по-різному позначаються на усвідомленості життя студентів. Дівчата є стабільними щодо усвідомленості життя, їхні показники не розрізняються у регіонах з різними характеристиками природного середовища та різним ступенем загроз з боку небезпечних природних явищ. У юнаків виявлено значні розбіжності: усвідомленість життя у юнаків вище в тих умовах, які створюють їм виклики і відповідні труднощі у життєдіяльності.

Показники методики смисложиттєвих орієнтацій у дівчат не мають значущих кореляційних зв'язків із показниками анкети. Отже, усвідомленість життя у них ніяк не пов'язується із суб'єктивним сприйняттям природних загроз, власної ефективності щодо соволодіння з ними та суб'єктивною інтерпретацією небезпечних явищ стихії. У юнаків спостерігається зовсім інша картина: із суб'єктивною готовністю юнаків до подолання удару стихії значущо пов'язані показники загальної усвідомленості життя, усвідомленості майбутнього, сьогодення, а також локусу контролю над власним "Я" і життям. Чим більш осмислено юнаки сприймають своє життя, тим вони більш упевнені в його підконтрольності, тим більшою мірою готові протистояти тим труднощам, які воно створює. Упевненість юнаків у можливості уникнути негативних наслідків стихії при вживанні адекватних заходів самими ними та

відповідальними службами зростає одночасно з підвищенням усвідомленості результату життя і відчуттям підконтрольності життя.

Показники анкети, що відображають особливості суб'єктивного осмислення небезпечних природних явищ, також тісно пов'язані в юнаків з усвідомленістю життя. Чим вище усвідомленість життя в юнаків, тим більшою мірою вони схильні інтерпретувати небезпечні природні явища у позитивних термінах, тим більше вони впевнені в тому, що не змінять місце мешкання на більш безпечне. Рівень усвідомленості життя ніяк не позначається на поведінці студентів у життєнебезпечній ситуації, однак, згідно з одержаними даними, дівчата більш схильні до дотримання правил безпечної поведінки, ніж юнаки.

Здійснено аналіз виразності цього параметра, який є операціональним аналогом категорії відповідальності, у представників ЕГ та КГ, а також взаємозв'язків показників методики “Локалізація контролю” з іншими досліджуваними особистісними особливостями і з показниками анкети. Показники, що відображають різні аспекти вияву інтернальності у різних сферах життєдіяльності, у досліджуваних групах вірогідно розрізняються. У юнаків, які мешкають в умовах загроз із боку небезпечних природних явищ, порівняно з їхніми ровесниками з кліматогеофізично більш спокійного регіону, переважає впевненість у тому, що їхні успіхи залежать від їхніх власних зусиль, а схильність до самозвинувачення для них є менш характерною. У дівчат, які перебувають під постійним впливом складних умов кліматогеофізичного середовища, та дівчат із кліматогеофізично спокійного регіону виявлено достовірні розбіжності практично за всіма показниками методики “Локалізація контролю”. Оцінка підконтрольності значущих сфер життя у дівчат ЕГ є значно зниженою порівняно з їхніми ровесницями з КГ. Вище виявилась лише схильність до заперечення активності.

На основі аналізу одержаних взаємозв'язків між показниками інтернальності-екстернальності у різних сферах життя і показниками анкети можна зробити висновок про те, що відчуття підконтрольності свого життя залежить від кількості пережитих особисто дівчатами та членами їхніх родин

стресів у результаті впливу небезпечних природних явищ. При збільшенні кількості цих стресорів відчуття підконтрольності життя знижується. Однак, саме з відчуттям підконтрольності свого життя пов'язана переконаність дівчат у можливості уникнути негативних наслідків небезпечних природних явищ, при вживанні адекватних заходів як самими ними, так і відповідними службами. У юнаків пережиті ними особисто та членами їхніх родин небезпечні природні явища не справляють настільки вираженого негативного впливу на параметр інтернальності, за винятком готовності до діяльності, пов'язаної з подоланням труднощів. Можна зробити висновок, що риса особистості “інтернальність-екстернальність” є більш значущою в адаптації до небезпечних природних явищ і у соволодінні з ними для юнаків, ніж для дівчат.

Суб'єктивна готовність до подолання наслідків небезпечних природних явищ у юнаків більш “особистісно забезпечена” на рівні установок інтернальності-екстернальності, ніж у дівчат. Однак, і в тих, і в інших вона знижується у зв'язку з кількістю пережитих особисто та членами родини стресів у результаті небезпечних явищ стихії. У цілому показники методики “Локалізація контролю” виявили множинні значущі взаємозв'язки з показниками анкети, зокрема, з особливостями суб'єктивної інтерпретації природних загроз і суб'єктивним прогнозом небезпечних природних явищ.

Розглядаються особливості сприйняття власного життя студентами залежно від ступеня схильності впливу небезпечних природних явищ. Складний процес адаптації до умов зовнішнього середовища здійснюється на основі передналаштування функціональних систем організму відповідно до очікуваного майбутнього. Очікування природних ексцесів, отже, не може не спливати на психіку людини, не враховуватися в її життєвих планах, не впливати на них. Життєві плани людини не можуть не корегуватися залежно від тих чи інших значущих зовнішніх подій, у тому числі від пережитих загрозливих явищ стихії, а також від тих подій, які антиципуються, очікуються. Виявлено, що дівчата, які відчули у минулому більш інтенсивні стреси у результаті впливу небезпечних природних явищ, мають більш високий рівень

реалізованості життєвих планів та відчувають себе старшими за своїх ровесниць зі кліматично більш сприятливого регіону. Юнаки, які мають досвід негативного впливу землетрусів більше 5 балів, відрізняються від юнаків КГ лише передбачуваною тривалістю власного життя. І тут результати показують меншу залежність особистісних особливостей юнаків від зовнішніх негативних чинників. Найбільшу середню тривалість життя планують собі юнаки, що мають досвід стресу від землетрусів більше 5 балів. Подовження життєвої перспективи виконує у них, на наш погляд, свого роду психопротекційну функцію. У дівчат щодо планованої тривалості життя виражених розбіжностей між групами не виявлено. Аналіз кореляційних зв'язків показників методики А. Кроника "П'ятиліття" з показниками анкети свідчить про те, що підвищена загроза небезпечних природних явищ негативно позначається на життєвих планах та прогнозах дівчат і, що видається парадоксально позитивним, на плануванні власного життя юнаками та на самовідчутті реалізованості свого життя.

Відсоток студентів з вираженою напруженістю адаптаційних механізмів є залежним від інтенсивності пережитих ними небезпечних природних явищ і зростає пропорційно інтенсивності небезпечних природних явищ, з якими вони стикалися впродовж свого життя. Переважними механізмами інтрапсихічної адаптації у студентів-юнаків, підданих впливу небезпечних природних явищ, є заперечення (9-та шкала) та витиснення у поєднанні з відреагуванням напруження зовні (4-та шкала), соматизація (1-ша шкала). У дівчат інтрапсихічна адаптація до природних стресорів відбувається переважно за механізмами заперечення (9-та шкала), вторинного контролю емоцій (6-та шкала), обмежувальної поведінки (7-ма шкала). У студентів КГ домінують такі механізми, як заперечення і вторинний контроль емоцій, а у дівчат, додатково – обмежувальна поведінка. Водночас в юнаків, які відчувають хронічний вплив природних стресорів, збільшується кількість особистісних профілів з піком за 4-ю шкалою, яка відображає активну особистісну позицію та високу пошукову активність, риси надконтролю (1-ша шкала) і схильність до соматизації; у

дівчат – знижується схильність до заперечення, оптимістичність та підсилюються риси ригідності і схильність до інтрапсихічної переробки через вторинний контроль емоцій (раціоналізацію, проєкцію, відреагування зовні за зовнішньоозвинувачувальним типом).

У ситуації стресу в юнаків з регіону з підвищеною небезпекою природних явищ найчастіше виявляється надлишкова, не завжди цілеспрямована активність (9-та шкала), а також стеничність, рішучість, мужній тип поведінки (4-та шкала), втеча у хворобу (1-ша шкала). У дівчат при стресі найчастіше виявляється надлишкова активність, зовнішня стресостійкість (з подальшими афективними зривами) та знижений поріг толерантності до стресу. Саме ці типи реакції на стрес будуть переважати у студентів при впливі (або загрозі впливу) небезпечних природних явищ. Порівняльний аналіз провідних піків показав як загальні тенденції, так і розбіжності у механізмах інтрапсихічної адаптації та типах реакції на стрес у студентів у порівнюваних вибірках, що цілком може бути обумовлено специфікою стресорів, з якими їм доводиться стикатися в процесі життєдіяльності.

Студенти, які відчувають вплив небезпечних природних явищ, адаптуються до нього не лише шляхом інтрапсихічної адаптації, але й шляхом алопсихічної (психічна адаптація у цьому випадку реалізується без зміни цілей і потреб). Вона містить пошук інформації та поведінки, що змінює ситуацію, зокрема, дотримання правил поведінки у життєнебезпечних ситуаціях. Однак, в основі дотримання правил в юнаків найчастіше виявляється висока інтернальність у сфері невдач, а у дівчат – низькі показники інтернальності у сфері здоров'я, непевність у тому, що можна уникнути негативних наслідків стихії, і суб'єктивний прогноз небезпечних природних явищ. Схильні дотримуватися правил безпечної поведінки 38 % дівчат та 24 % юнаків – студентів ЕГ. Інші ними зневажають. Одним із чинників, який сприяє дотриманню правил поведінки у життєнебезпечних ситуаціях, є попередній досвід переживання небезпечних природних явищ. Серед тих, хто вийшов на

вулицю під час землетрусу, вище відсоток тих, хто мав раніше подібний негативний досвід.

Роль особистісних ресурсів у процесі адаптації до життєдіяльності в умовах загрози з боку небезпечних природних явищ у юнаків і дівчат виявлялася шляхом факторного аналізу та диференційованого аналізу кореляційних матриць для ефективно адаптованих студентів і студентів з вираженою напруженістю адаптаційних механізмів. При цьому виявилось, що значущі кореляційні зв'язки розрізняються не лише залежно від статі обстежуваних, але також залежно від ступеня виразності основних шкал СБДО. Частина досліджуваних чинників адаптації справляє на рівень адаптованості студентів прямий вплив, а частина – опосередкований. У результаті активізуються наявні у розпорядженні особистості механізми та ресурси адаптації до природних загроз. Залежно від домінуючої в особистості тенденції (активність, самодетермінація або слідування звичним стереотипам реагування) обираються стратегії адаптації – шляхом активної зміни ситуації, активної самозміни або перекручування загальної картини ситуації загрози й уявлень про себе. Активна зміна ситуації позначається на поведінковому рівні – через дотримання правил поведінки у життєнебезпечних ситуаціях, пошук інформації і соціальної підтримки.

Стратегія адаптації шляхом перекручування картини ситуації та уявлень про себе домінує при споконвічній напруженості адаптаційних механізмів (показники однієї або декількох шкал методики СБДО 67Т і вище). Ця стратегія реалізується на внутрішньоособистісному рівні, супроводжується активізацією механізмів психологічного захисту особистості (витиснення, раціоналізація, заперечення, соматизація тощо), які починають відігравати домінуючу роль в адаптаційному процесі. Суб'єктний рівень (світоглядний), або власне особистісний, при цій стратегії слабо впливає на рівень адаптації, його роль як ресурсу адаптації знижена. Стратегія адаптації шляхом активної самозміни опирається, насамперед, на “особистісне в особистості” [4], на такі ресурси адаптації як смисложиттєві орієнтації, відповідальність (операціоналізовану

через “локус контролю”), моделювання майбутнього, суб’єктивне ймовірнісне прогнозування та переосмислення ситуації у позитивних термінах. Ці ресурси позначено як суб’єктний, світоглядний рівень. Механізми інтрапсихічної адаптації [5] або не використовуються, або відіграють вторинну роль. Ця стратегія застосовується при гарному вихідному рівні адаптованості студентів.

Ефективними слід вважати ті стратегії адаптації, що опираються на активну зміну ситуації: або через зміну її об’єктивних характеристик, або через самозміну. Найбільший вклад в успішну адаптацію студентів вносять ті психологічні (особистісні) ресурси, які сприяють обранню цих стратегій, на противагу перекручуванню сприйняття того, що відбувається, та уявлень про себе і свої можливості. Ефективна адаптація підтримується, насамперед, за рахунок активізації суб’єктного рівня адаптації.

Серед виокремлених чинників, які справляють безпосередній вплив на рівень адаптованості студентів, можна виокремити досліджувані індивідуально-психологічні особливості особистості: локус контролю, усвідомленість життя, узагальнені життєві плани, психологічна зрілість (психологічний вік та коефіцієнт суб’єктивної реалізованості життя). Суттєву роль у процесі адаптації відіграє також суб’єктивне ймовірнісне прогнозування як механізм упереджувального пристосування (мобілізації ресурсів). Серед чинників, що негативно позначаються на процесі адаптації, виокремлюються ті, які стосуються чинників ризику розвитку післятравматичного стресового розладу – попередня схильність до впливу стрес-чинників природного середовища і тривалість мешкання в умовах загрози з боку небезпечних природних явищ, а також небажання планувати майбутнє як один із діагностичних критеріїв посттравматичного стресового розладу. Особливість полягає в тому, що у студентів немає можливості не уникнути впливу цих чинників, не пом’якшити цей вплив.

Психологічні ресурси суб’єктного (світоглядного) рівня впливають на рівень адаптованості як юнаків, так і дівчат. Заперечення активності, високий психологічний вік, відчуття реалізованості життєвої програми, навпаки,

справляють на нього негативний вплив. Однак, серед досліджуваних особистісних ресурсів виявлено й такі, які є значущими лише для юнаків або лише для дівчат. Для юнаків – це знання і суб'єктивна готовність до подолання удару стихії (тобто усвідомлення власної самоефективності), суб'єктивний імовірнісний прогноз небезпечних природних явищ, які справляють позитивний вплив на адаптацію, та інтенсивність пережитих небезпечних природних явищ, що позначається на адаптованості юнаків негативно. Осмислення (інтерпретація) небезпечних природних явищ справляє різноспрямований вплив на адаптацію юнаків, залежно від її змісту. Для дівчат чинниками, які негативно впливають на адаптацію, є додатково – тривалість мешкання в умовах загроз з боку небезпечних природних явищ, особистий і сімейний досвід переживання ударів стихії, антиципація загрози особистій безпеці від землетрусів та осмислення небезпечних природних явищ (у термінах випробування особисто для себе). У дівчат виявлено менше особистісних ресурсів, розвиток яких впливає на процес адаптації. Крім того, виявлено, що небезпечні природні явища справляють прямий і опосередкований світоглядним рівнем особистісних ресурсів вплив на рівень адаптованості дівчат, водночас як на рівні адаптованості юнаків вони позначаються в основному опосередковано, переломлюючись через переконаність юнаків у здатності контролювати події свого життя й узагальнене планування власного життя.

При аналізі кореляційних взаємозв'язків між досліджуваними показниками і рівнем адаптованості у студентів КГ виявлено аналогічні значущі кореляції між досліджуваними індивідуально-психологічними особливостями і шкалами СБДО. При розгляді кореляційних взаємозв'язків між показниками анкети та шкалами методики СБДО виявилось, що значущі зв'язки (більш численні, ніж у студентів ЕГ за шкалами СБДО) є із суб'єктивною інтерпретацією природних загроз, упевненістю у тому, що можна уникнути негативних наслідків небезпечних природних явищ, сімейним досвідом переживання природних катаклізмів та суб'єктивним прогнозом небезпечних природних явищ. З особистим досвідом студентів і страхами,

пов'язаними із землетрусами, значущих зв'язків не виявлено. Це вказує на відсутність у життєвому досвіді студентів КГ фрустрацій, пов'язаних із природою, їхню віру у подолання негативних наслідків стихії. Пасивна установка “пережити з найменшими втратами” та знання сімейного досвіду негативно позначаються на рівні адаптованості студентів в обох вибірках. Специфіка отриманих взаємозв'язків між показниками анкети і рівнем адаптації студентів КГ пояснюється кліматогеофізичними особливостями Вінницької області, де проблема небезпечних природних явищ на момент проведення дослідження не була настільки актуальною, як в Одеській. Саме особистий досвід студентів та страхи, пов'язані з актуальними (часто повторюваними) природними загрозами, є показниками, що диференціюють обидві вибірки, хоча між ними виявлено достовірні розбіжності за всіма показниками анкети. А вони, у свою чергу, обумовлені кліматогеофізичними особливостями регіону. Цей висновок повністю погоджується з концепцією післятравматичного стресового розладу.

Висновки. Отже, індивідуально-психологічні особливості особистості складають її адаптаційний потенціал до подолання важких умов життєдіяльності, спричинених загрозами з боку небезпечних природних явищ. Недостатність розвитку цього потенціалу підвищує вірогідність дезадаптації особистості в умовах дії кліматогеофізичних стрес-чинників природного середовища. Суб'єктивне сприйняття, інтерпретація і прогнозування загроз із боку небезпечних природних явищ, оцінка власної готовності до їхнього подолання пов'язані з успішністю реалізації адаптаційного потенціалу в умовах дії кліматогеофізичних стрес-чинників природного середовища.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямку може стати моніторинг психологічних ресурсів адаптації до життєдіяльності в умовах загроз із боку небезпечних природних явищ з метою підвищення об'єктивної підконтрольності для людини негативних наслідків цих явищ у разі їх виникнення, а також розробка та впровадження психопрофілактичних програм, спрямованих на підвищення толерантності людей до природних стресорів.

Список використаної літератури

1. Вернадский, В. И. Несколько слов о ноосфере / Владимир Вернадский // Жизнеописание. Избранные труды. Воспоминания современников. Суждения потомков / сост. Г. П. Аксенов. – М. : Современник, 1993.
2. Гумилев, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли / Л. Н. Гумилев. – М. : АСТ, 2005. – 399 с.
3. Ананьев, Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1968. – С. 70–78.
4. Леонтьев, Д. А. Личностное в личности: личностный потенциал как основа самодетерминации / Д. А. Леонтьев // Ученые записки кафедры общей психологии МГУ им. М. В. Ломоносова / под ред. Б. С. Братуся, Д. А. Леонтьева. – М. : Смысл, 2002. – Вып. 1. – С. 56–65.
5. Березин, Ф. Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека / Ф. Б. Березин. – Л. : Наука, 1989. – 270 с.

Рецензент: доктор психологічних наук, професор Тімченко О. В.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2014.

Кузьменко Ю. В. О результатах эмпирического исследования влияния угроз опасных природных явлений на адаптационный потенциал личности

В статье представлены результаты эмпирического исследования влияния климатогеофизических стресс-факторов природной среды на адаптационный потенциал личности студента. С помощью дифференциально-психологического анализа определены индивидуально-психологические особенности личности жителей опасных в климатогеографическом или геофизическом отношении регионов Украины, актуализирующих их психологические ресурсы и механизмы адаптации, а также гендерные различия в способах восприятия и интерпретации угроз опасных природных явлений, стратегии и ресурсы адаптации представителей разного пола к жизнедеятельности в условиях этих угроз.

Ключевые слова: природная среда, адаптационный потенциал, личность студента, механизмы адаптации, психологические ресурсы.

Kuzmenko Y. V. The results of empirical study of the impact of threats of natural hazards on adaptation potential of personality

The article presents the results of empirical research of the influence of climatic and geographical stress factors of the natural environment on the adaptive capacity of the individual student. Using differential-psychological analysis of

individual-psychological characteristics of residents dangerous in climatic and geographical or geophysical regions of Ukraine, actualize their psychological possibilities and mechanisms of adaptation of a gender differences in reaction to the threats of natural hazards, strategies and resources adaptation of representatives of different sex for life in the face of these threats.

The complex process of adaptation to the conditions of external environment is based on the installation of functional systems of organism in accordance with the expected future. Expectations of natural excesses, therefore, can not affect the human psyche, not be taken into account in her life plans, do not influence them. Life plans person may not vary from those or other relevant external events, including experienced phenomena threatening element, a well as from the works that anticipating, are expected. Found that girls who have felt in the past more intense stress resulting from hazardous natural phenomena, have a higher level of marketability of life plans and feel older than their peers in the climate more favorable in the region.

Students who are feeling the impact of natural hazards, adapt to it not only by intrapsychological adaptation, but also by alopsychological (psychic adaptation in this case is implemented without changing needs and goals). It includes information search and behavior that changes the situation, in particular, observance of rules of conduct in life-threatening situations. However, in the basis of the observance of the rules in boys more often manifested high internalitiveness in the field of failures, a girls – lowest indicators in the internality in the field of health, confidence that you can avoid the negative effects of disaster, i subjective forecast of dangerous natural phenomena.

Effective should be considered as the adaptation strategies that rely on an active change the situation: either through a change in its objective characteristics, or through self-changing. The greatest contribution to the successful adaptation of students make the psychological (personal) resources that contribute to the election of these strategies, in contrast to the distortion of the perception of what is happening and ideas about themselves and their capabilities. Effective adaptation supported, first of all, due to activation of the subjective level of customization. Among the identified factors that have a direct impact on the level of adaptation of students, you can select the studied individually-psychological features of a person (locus of control, awareness of life, generalized life plans, psychological maturity (psychological age i subjective factor realized life). A significant role in the process of adaptation is also subjective probability forecasting as a proactive mechanism arrangements (resource mobilization). Among the factors affecting the process of adaptation, identifies those that are relevant to the risk factors for posttraumatic stress disorder - a preliminary exposure to the stress factors of the natural environment and the duration of their stay in conditions of threats from natural hazards, as well as reluctance to plan the future as one of the diagnostic criteria for PTSD. Peculiarity lies in the fact that students have no opportunity to avoid the influence of these factors mitigate this impact.

Keywords: *natural environment, adaptive capacity, the identity of the student, mechanisms of adaptation, psychological resources.*